

Олександр Прядко,
кандидат історичних наук
завідувач науково-дослідного сектора
«Археологічна експедиція» НІЕЗ «Переяслав»

ДАВНЬОРУСЬКЕ ГОРОДИЩЕ ЗАСУПОЇВКА ТА ЙОГО НАЙБЛИЖЧА ОКРУГА

Дана стаття присвячена пам'яткам XI–XIII ст. середньої течії р. Супій, які входять до Яготинсько-Засупоївського мікрорегіону Переяславського князівства. Нині ця територія входить до складу Бориспільського р-ну, Київської обл. Розглянуто історію досліджень та подано детальний опис Засупоївського городища, як центру формування найближчої округи. Запропоновано версію з міграцією топоніма «Яготин» від Засупоївського городища до нового місця будівництва укріплень замку на початку XVII ст.

Ключові слова: городище, поселення, посад, Засупоївка, р. Супій, курганний могильник, округа, кераміка, ескарп.

Одним із малодосліджених і водночас густонаселених регіонів Давньої Русі є басейн р. Супій. Нерівномірність дослідження було основною причиною відсутності даних про систему заселення цього періоду. Вивчення пам'яток і особливо городищ відкриває перспективи у розв'язанні важливих питань давньої історії, як часу освоєння території, міграційних процесів, демографічних змін поселень, а також взаємовідносин городищеских центрів з сільською округою. Серед перспективних і малодосліджених регіонів середньої течії р. Супій був Засупоївсько-Яготинський з найближчою округою (рис. 1).

Історія досліджень. Пам'ятки досліджуваного мікрорегіону виявлені, обстежені та картографовані археологами Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника (далі: ПХІКЗ – О.П.) у 1984–89 рр. (Засупоївка, уроч. Городок, Засупоївка, уроч. Гора, Засупоївка, уроч. Малинівщина, Тужилів, уроч. Нипорожнівщина, Червоне Заріччя-I та Яготин-парк) (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 29–31). У 2016–2021 рр. археологами Переяславської археологічної експедиції виявлено три поселення: Яготин-Калиями, Панфіли-IV, Шевченкове-IV, та повторно обстежено вже відомі (Прядко, Павлик, Тетеря, Гольонко 2021, с. 13–14). Поселення Соколівщина-I виявлене і періодично обстежувалося Яготинським краєзнавцем Ю. Толкачем (Толкач 2017, с. 18–19).

Городище. Знаходиться у південній частині с. Засупоївка. Пам'ятку вперше обстежено археологами ПХІКЗ у 1989 р. (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 30). Але за відсутності багатьох факторів не ідентифіковано, як укріплене поселення, хоча навіть назва (урочище Городок) вказувала дослідникам на існування тут раніше фортифікацій. Саме тому, працівникам Переяславської археологічної експедиції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» з 2016 по 2021 рр. здійснено ряд розвідкових досліджень з метою виявлення саме елементів укріплень часів XI–XIII ст. (рис. 8).

Давньоруське городище знаходиться на мису правого берега р. Супій, який вигинається тут в бік заплави (рис. 2). У місці розташування дитинця північна частина ескарпована та додатково укріплена ровом та валом. Центральна ділянка добре простежується, як візуально, так і за допомогою супутникових знімків (рис. 2: 2–3). Розміри площадки 58х60 м (площа 0,6 га). Найкраще збережена північна частина валу городища. Південна частина знівельована оранкою і ледь помітна. Ширина валу на цій ділянці близько – 7–8 м, висота – 0,5–0,7 м.

На поверхні зібрано фрагменти ліпної та кружальної кераміки, яка за випалом, формою, товщиною та орнаментом датується від пізньої бронзи до XIX ст. Фрагменти ліпної кераміки декоровані горизонтальними наліпними валиками. Додатково цей горизонт доповнює патинований крем'яний ніж. Датування цієї групи знахідок можливо у межах пізньої бронзи, культури Бабино (КБК). Кружальна кераміка з пам'ятки як 1989, так і 2016–21 рр. представлена фрагментами вінчиків виключно XII–XIII ст. Що може вказувати на межі датування городища. Заключну групу кераміки представлено фрагментами вінчиків XVIII–XIX ст. (Прядко, Павлик, Тетеря, Гольонко 2021, с. 147, рис. 140). За подібним типом пам'яток городище ймовірно мало, ще одну або декілька ліній укріплень, які нині знівельовані активною розбудовою населеного пункту у XX ст. (рис. 2).

Поселення-посад. Займає край правого берега мису на південь, південний-схід та південний-захід від городища. Розміри пам'ятки 170x190 м. На поверхні зібрано підйомний матеріал, який датується XII–XIX ст. Обстеження цієї частини пам'ятки здійснювалися як 1989, так і у 2016–21 рр. (Прядко, Павлик, Тетеря, Гольонко 2021, с. 150, рис. 146).

Курганий могильник. Знаходиться в межах населеного пункту за 1,1 км на північний захід від городища на мисовидному виступі правого берега р. Супій між балкою і сухим байраком. Виявлений працівниками експедиції ПХІКЗ у 1989 р. (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 31). Повторно обстежувався у 2021 р. складено окомірний план пам'ятки (рис. 3-4).

Зафіксовано 5 курганів добре збережених діаметром від 4,3 до 5,7 м, висота від 0,4 до 0,6 м. Задерновані, порослі кущами та деревами. Частина підрізана під «потреби» кладовища. Курган №5 має два впускні поховання (рис. 4: 5). Крім цілих курганів, візуально помітно ще близько 5-6 спланованих в минулі роки. В загальному за нашими підрахунками в первісному вигляді могильник налічував до 15-20 курганів. Найближчі аналогічні синхронні пам'ятки присутні в регіоні поблизу сс. Сомкова Долина та Ташань Бориспільського р-ну, Київської обл. (Бузян, Лизогуб 2014, с. 28-45; Прядко 2016, с.11-17). Весь периметр вершини цього миса, що використовується під кладовище обкопаний неглибоким ровом (рис. 3). Західний схил ескарпований ймовірно у ранньомодерний час (рис. 4: профіль А1-А2).

Поселення округи. В зазначеному регіоні пам'ятки XI–XIII ст. виявлені та досліджені не рівномірно. З них за кількістю інформації можливо зробити поділ на категорії типу: поселення, місцезнаходження та пункти.

Поселення Панфіли-IV (рис. 1: 1). Розташовується на краю схилу правого берега р. Супій на північ від с. Панфіли Бориспільського р-ну, Київської обл. Площа пам'ятки розорюється під посіви зернових культур. На поверхні зібрано підйомний матеріал, який за профілями вінчиків датується XI–XIII ст. Розміри пам'ятки за поширенням знахідок 80x200 м. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Прядко, Павлик, Тетеря, Гольонко 2021, с. 12).

Поселення Засупоївка, уроч. Гора (рис. 1: 3). Пам'ятка знаходиться в південній частині села відомого під назвою «Гора». Займає край плато високого правого берега р. Супій, в місці де заплава річки широкою дугою вдається в берег (рис. 6). З північного заходу та півдня захищене ярами, зі сходу долиною річки. На поверхні зібрано підйомний матеріал, який за профілями вінчиків датується XI–XIII ст. Розміри пам'ятки за поширенням знахідок 200-250x50 м. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 31).

Поселення Засупоївка, уроч. Малинівщина (рис. 1: 5). Пам'ятка знаходиться в північній частині села відомого під назвою «Малинівщина». Займає схил давнього яру та краю плато. На поверхні зібрано підйомний матеріал, який за профілями вінчиків датується XI–XIII ст. (рис. 7). Розміри пам'ятки за поширенням знахідок 100x50 м. Площа зайнята городами та садибами. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 30).

Місцезнаходження Соколівщина-I (рис. 1: 6). Розташовується на правому березі між рр. Малий Супій та Супій. Межі та розміри не відомі. Пам'ятка локалізована по знахідках виявлених Яготинським краєзнавцем Юрієм Толкачем у 2010-х рр. Серед них присутні: сокири, ключі, вислі печатки, монети-срібляники Володимира Святославича і т.д. (Толкач 2017, с. 18-19). З отриманої інформації всі знахідки передані до фондів Яготинського краєзнавчого музею. Площа зайнята сезонними городами. Потребує додаткових досліджень та обстежень.

Поселення Тужилів, уроч. Непорожнівщина (рис. 1: 7). Пам'ятка знаходиться на території села, що має назву «Непорожнівщина». Займає схил та край плато високого лівого берега р. Малий Супій – притока р. Супій, між двома ярами Жуликівський та Близнюків (інша назва Непорожнівщина). На поверхні зібрано підйомний матеріал, який за профілями вінчиків датується XI–XIII ст. Крім цього на пам'ятці виявлено сколи пірофіліту, точило та денце з клеймом. Розміри пам'ятки за поширенням знахідок 300x60 м. Площа зайнята городами та садибами. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 29).

Пункт Червоне Заріччя-I (рис. 1: 8). Знаходиться на правому березі р. Супій у північній частині с. Червоне Заріччя. На поверхні зібрано фрагменти кераміки XII–XIII ст. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 32).

Місцезнаходження Шевченкове-IV (рис. 1: 9). Розташоване на правому березі р. Супій на південний захід від с. Шевченкове. На поверхні зібрано фрагменти кераміки XII–XIII ст. та скол пірофіліту. Площа зайнята городами та садибами. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Гольонко Прядко, Павлик, 2021, с. 80).

Поселення Яготин-Калиями (рис. 1: 10). Пам'ятка знаходиться на лівому березі р. Супій в межах м. Яготин, що має назву «Калиями». Займає поверхню сезонних городів місцевих жителів. На поверхні зібрано підйомний матеріал, який за профілями вінчиків датується XII–XIII ст. Розміри пам'ятки за поширенням знахідок 45х80 м. Площа зайнята городами та садибами. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Прядко, Павлик, Тетеря, Гольонко 2021, с. 13).

Пункт Яготин-Парк (рис. 1: 11). Знаходиться на лівому березі р. Супій в межах парку м. Яготин. Виявлене у 1984–85 рр. співробітниками Яготинського історичного музею на території парку і сезонних городів місцевих жителів. Крім вінчиків XI–XIX ст. знайдено фрагменти кераміки від ліпних посудин епохи бронзи. Розміри пам'ятки за поширенням знахідок не відомі. Потребує додаткових досліджень та обстежень (Бузян 1985/1в, с. 8).

Таким чином, представлені в цьому дослідженні матеріали з пам'яток Яготинсько-Засупоївського мікрорегіону дають можливість по іншому поглянути на цю частину басейну р. Супій за давньоруської доби. Розглянуто систему заселення мікрорегіону, яка пов'язана з формуванням округи городища Засупоївка. Давньоруські пам'ятки сільського типу присутні в Супійському регіоні переважно на схилах берегів річок та струмків через кожні 2–3 км. Збільшення щільності поселень спостерігається лише поблизу городищ, які своєю чергою розташовуються виключно на правому березі поруч з важливими бродами та шляхами. Виключення становить лише Петрівське городище, яке знаходиться на острові посеред заплави (Моця, Халиков 1997, с. 109).

На даний час городища XI–XIII ст. в басейні р. Супій відомі при бродах поблизу населених пунктів (з півночі на південь): Петрівське, Засупоївка, Ташань, Каленики, Гельмязів, Піщане та Домантів (Моця, Халиков 1997, с. 109; Бузян, Товкайло, Буйлик 1989/84, с. 29; Прядко 2016, с. 11–17; Прядко 2021, с. 89–98). Курганні могильники XI–XIII ст. зафіксовані поруч, як з городищами: Засупоївка, Ташань та Гельмязів так і з сільськими поселеннями: Ничипорівка та Сомкова долина (Бузян 2016, с. 11–23; Бузян, Лизогуб 2014, с. 28–45).

Городище Засупоївка збудоване для контролю та оборони броду через р. Супій на важливому суходільному шляху, який саме в цьому місці розгалужувався павутиною на десятки дрібніших доріг (рис. 1: 2). На нашу думку, не випадково саме на початку XVII ст. за 4,5 км на північ від сучасної Засупоївки будують фортецю, яку називають – «Яготин» (рис. 1: 10). Не виключено, що назва «Яготин» мігрувала з городища, про яке йдеться в цьому дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА

- Бузян, Г. М. 1985. *Отчет о работе Яготинско-Переяславского отряда Киевской областной археологической экспедиции «Свода» в 1985 г.* НА ІА НАНУ. ф. 64. 1985/1в.
- Бузян, Г. М., Буйлук, М. М., Товкайло, М. Т. 1989. *Звіт Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1989 р.* НА ІА НАНУ. ф. 64. 1989/84.
- Бузян, Г., Лизогуб, Н. 2014. Курганний могильник давньоруського часу поблизу с. Сомкова Долина. *Наукові записки «Переяславіка»*. Переяслав-Хмельницький. Вип. 7 (9). ФОП Домбровська.
- Бузян, Г. М. 2016. Давньоруський курганний могильник поблизу с. Ничипорівка та одночасні йому некрополі. *Наукові записки «Переяславіка»*. Переяслав-Хмельницький. Вип. 11 (13). ФОП Домбровська.
- Гольонко, В., Прядко, О., Павлик, О., Тетеря, Д. Розвідки в басейні верхньої течії р. Супій у 2021 р. *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Видавництво ІА НАН України.
- Моця, А. П., Халиков, А. Х. 1997. *Булгар-Киев. Пути-Связи-Судьби*. Київ: вид. ІА НАН України.
- Прядко, О. О. 2015. *Звіт про археологічні розвідки на території Золотоніського району Черкаської області у 2015 р.* НА ІА НАНУ. ф. 64. 2015/55.
- Прядко, О. О. 2016. *Ташанське городище на р. Супій*. Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький. Вип. 39. Вид. ФОП Домбровська.
- Прядко, О. 2018. *Яготинська фортеця на р. Супій: за результатами археологічних розвідок*. Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяславіка». Вип. 13 (15).
- Прядко, О., Павлик, О., Тетеря, Д., Гольонко, В. 2021. *Звіт про археологічні дослідження на території Переяславищини та Яготинщини у 2021 р.* НА НАН України. ф. 64. 2021/3.

- Прядко, О., Тетеря, Д., Павлик, О., Гольонко, В. 2023. Дослідження на теренах Переяславщини та Яготинщини у 2021 р. *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ. Видавництво: ІА НАН України.
- Прядко, О. О. 2021. Домантівське городище в гирлі р. Супій. *Археологія і давня історія України*. Вип. 1 (38). Вид. ФОП О.О. Євинок.
- Толкач, Ю. 2017. *Яготин історичний*. Яготин: видавництво.

Oleksandr Priadko

PhD, Head of the Scientific-Research sector

«Archaeological Expedition» of National

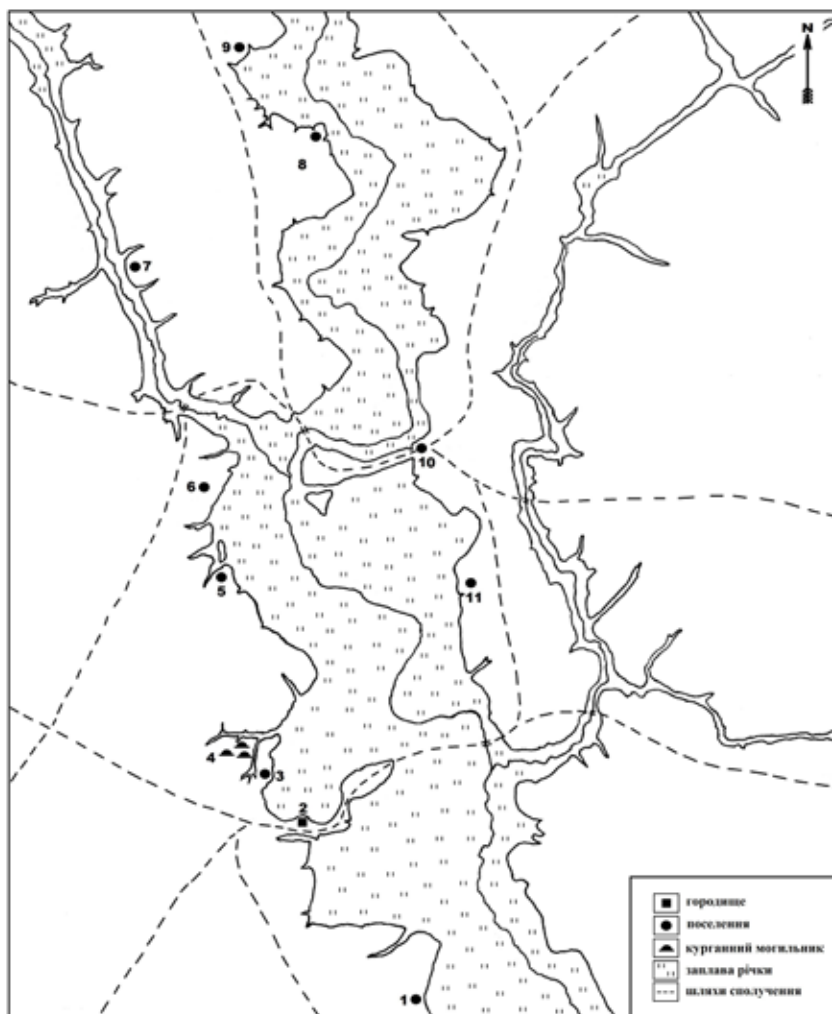
Historical and Ethnographic Reserve «Pereaslav»

OLD RUS HILL-FORT ZASUPOYIVKA AND ITS NEAREST DISTRICT

This article is devoted to the monuments of the 11–13 centuries. of the middle reaches of the Supiy River, which are part of the Yagotyn-Zasupoyivka microregion of the Pereyaslav Principality. Currently, this territory is part of the Boryspil district, Kyiv region. The history of research is considered and a detailed description of the Zasupoyivka hillfort is given, as the center of the formation of the nearest district. A version with the migration of the toponym «Yagotyn» from the Zasupoyivka hillfort to the new place of construction of the castle fortifications at the beginning of the 17th century is proposed.

Keywords: hillfort, settlement, posad, Zasupoyivka, Supiy River, burial mound, district, ceramics, escarpment.

- Рис. 1.** План-схема
Яготинсько-Засупоївського
мікрорегіону.
Розташування пам'яток
XI–XIII ст.
- 1 – Панфіли-IV,
 - 2 – Засупоївка, уроч. Городок,
 - 3 – Засупоївка, уроч. Гора,
 - 4 – Засупоївка-Кладовище,
 - 5 – Засупоївка,
уроч. Малинівщина,
 - 6 – Соколівщина-I,
 - 7 – Тужилів,
уроч. Непорожнівщина,
 - 8 – Шевченкове-IV,
 - 9 – Червоне Заріччя-I,
 - 10 – Яготин-Каляями,
 - 11 – Яготин-парк

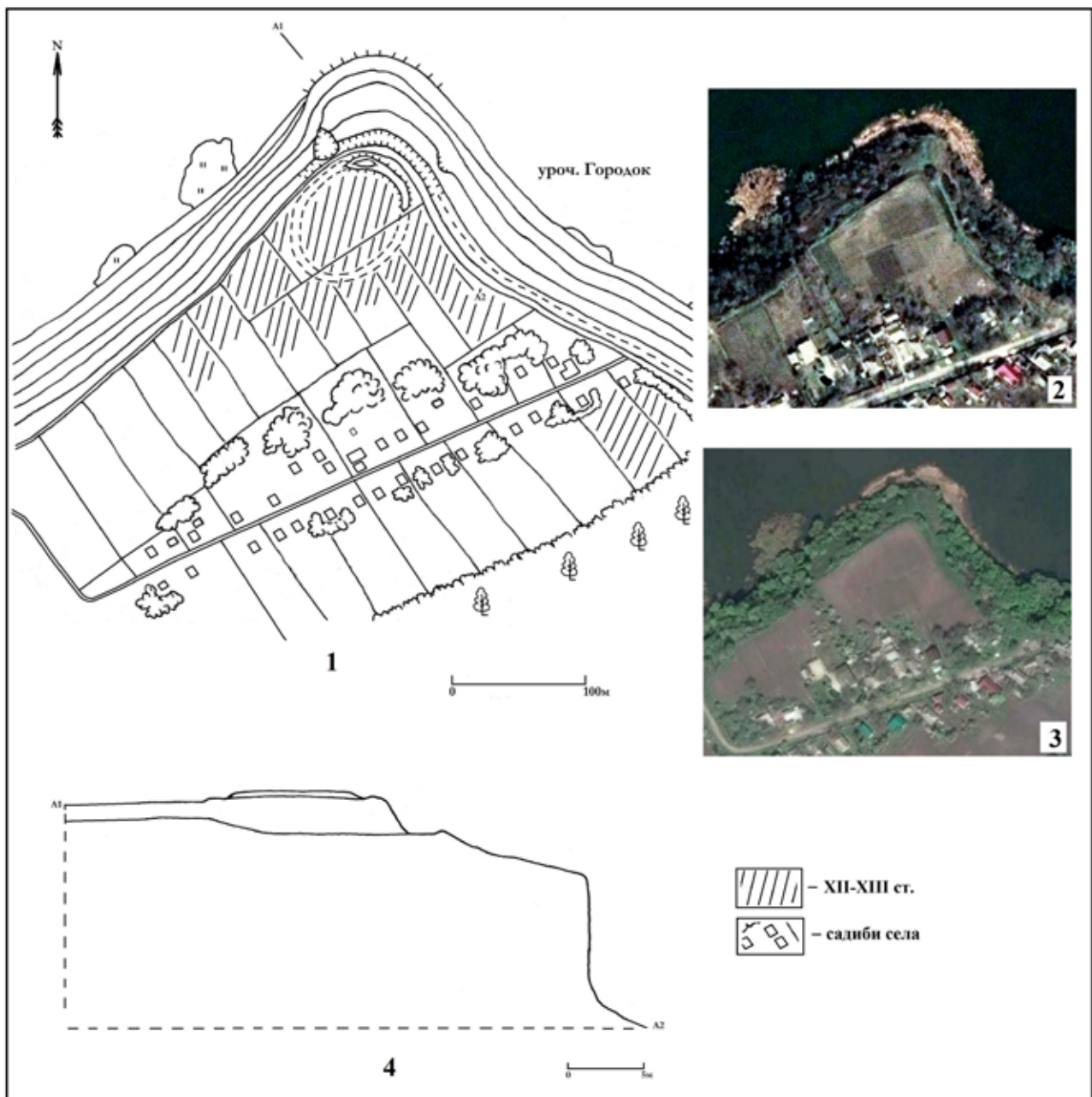

Рис. 2. План-схема давньоруського городища Заснуївка, уроч. Городок,
2-3 – супутникові знімки Google Earth пам'ятки,
А1-А2 – профіль городища

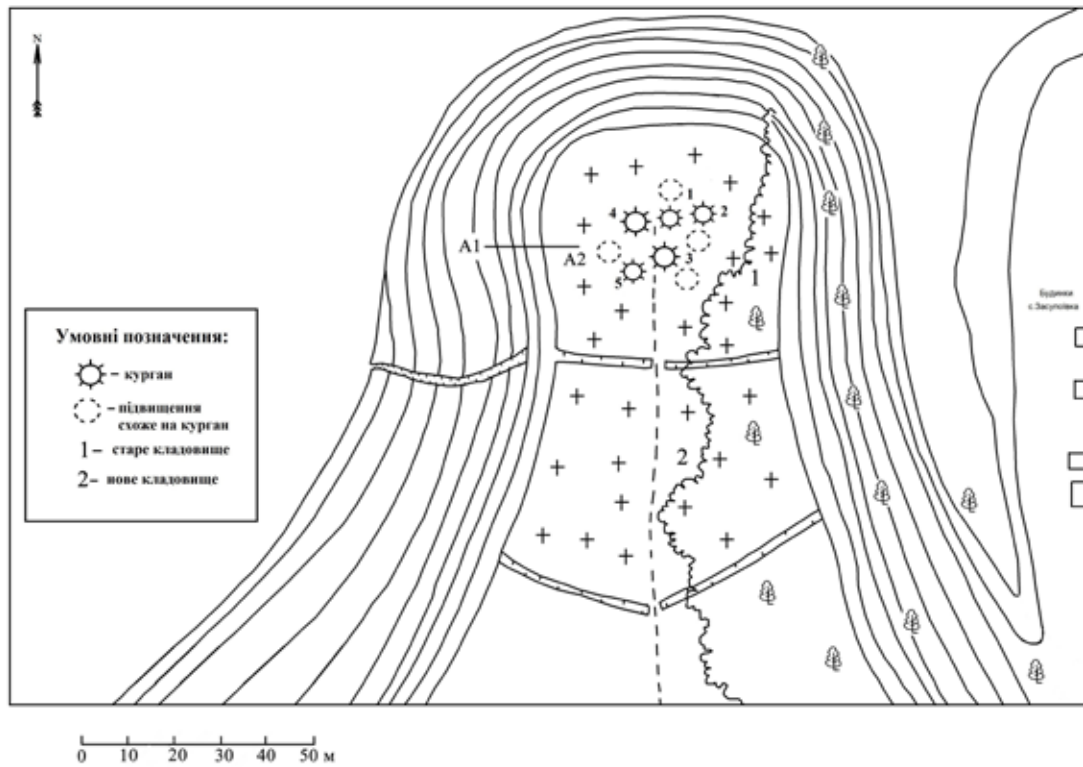

Рис. 3. План-схема курганного могильника Засуївка-Кладовище

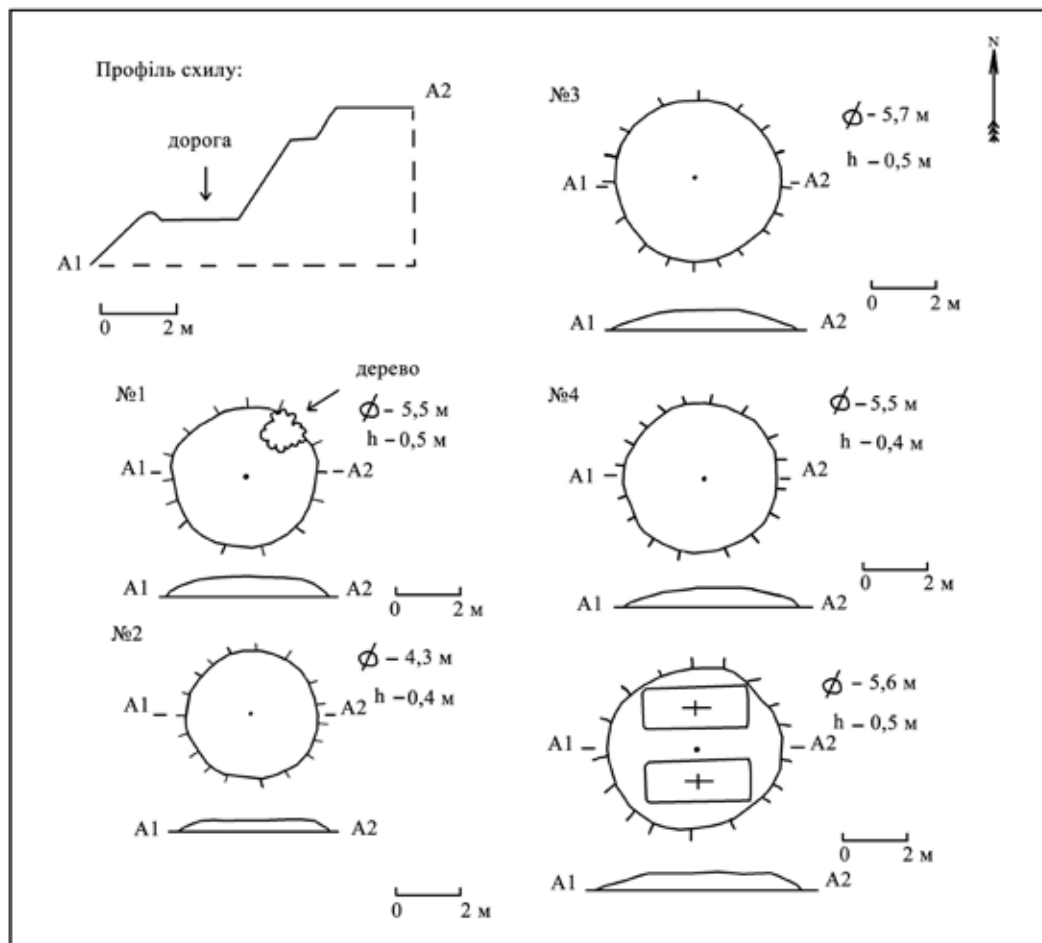

Рис. 4. План-схема вцілілих курганів пам'ятки та профіль західного схилу Засуївка-Кладовище

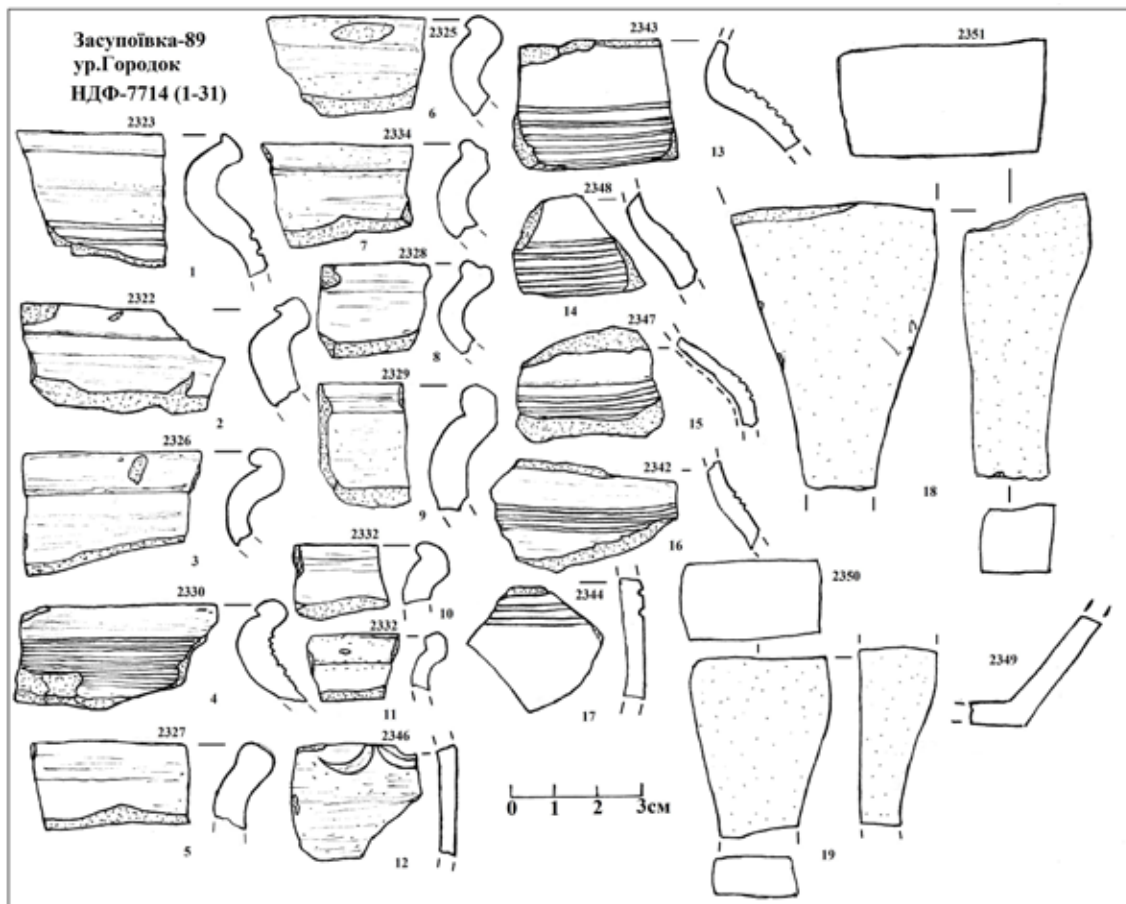

Рис. 5. Археологічні знахідки XII-XIII ст.
Засуївка, уроч. Городок: 1-17, 20 – кераміка, 18-19 – камінь

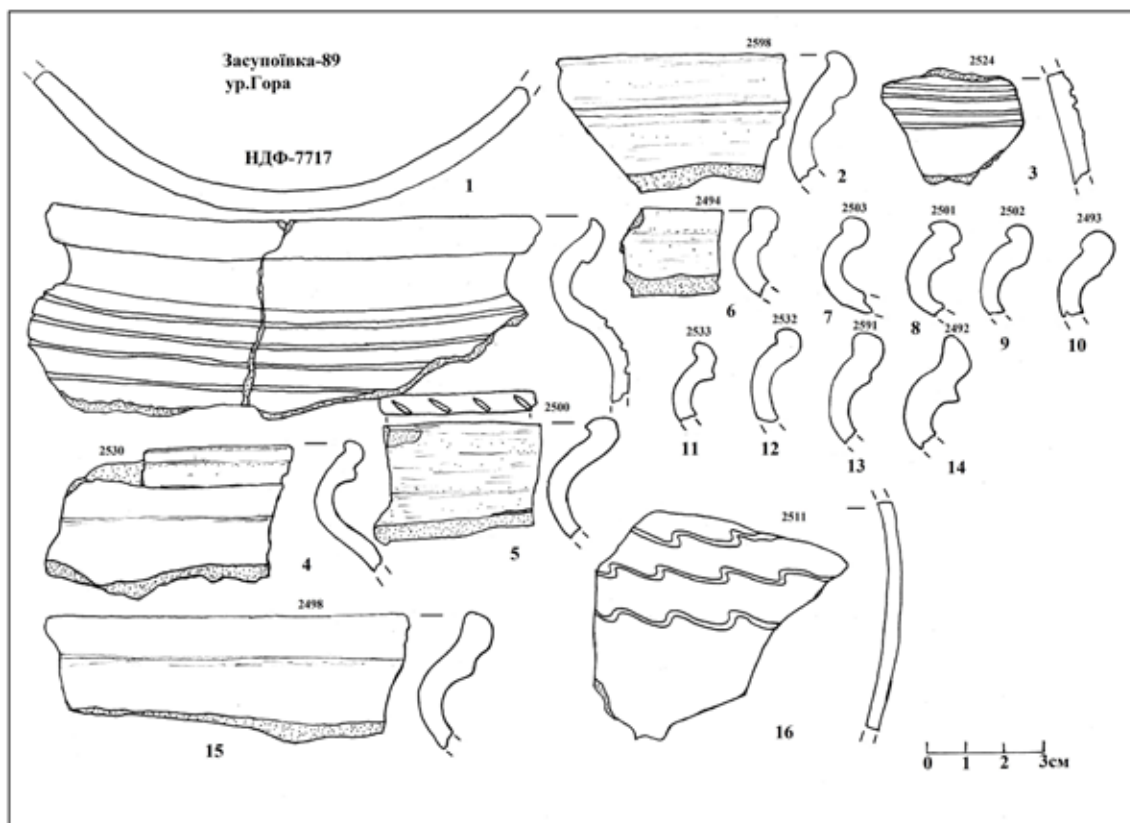

Рис. 6. Археологічні знахідки XI-XIII ст. Засуївка, уроч. Гора: 1-16 – кераміка

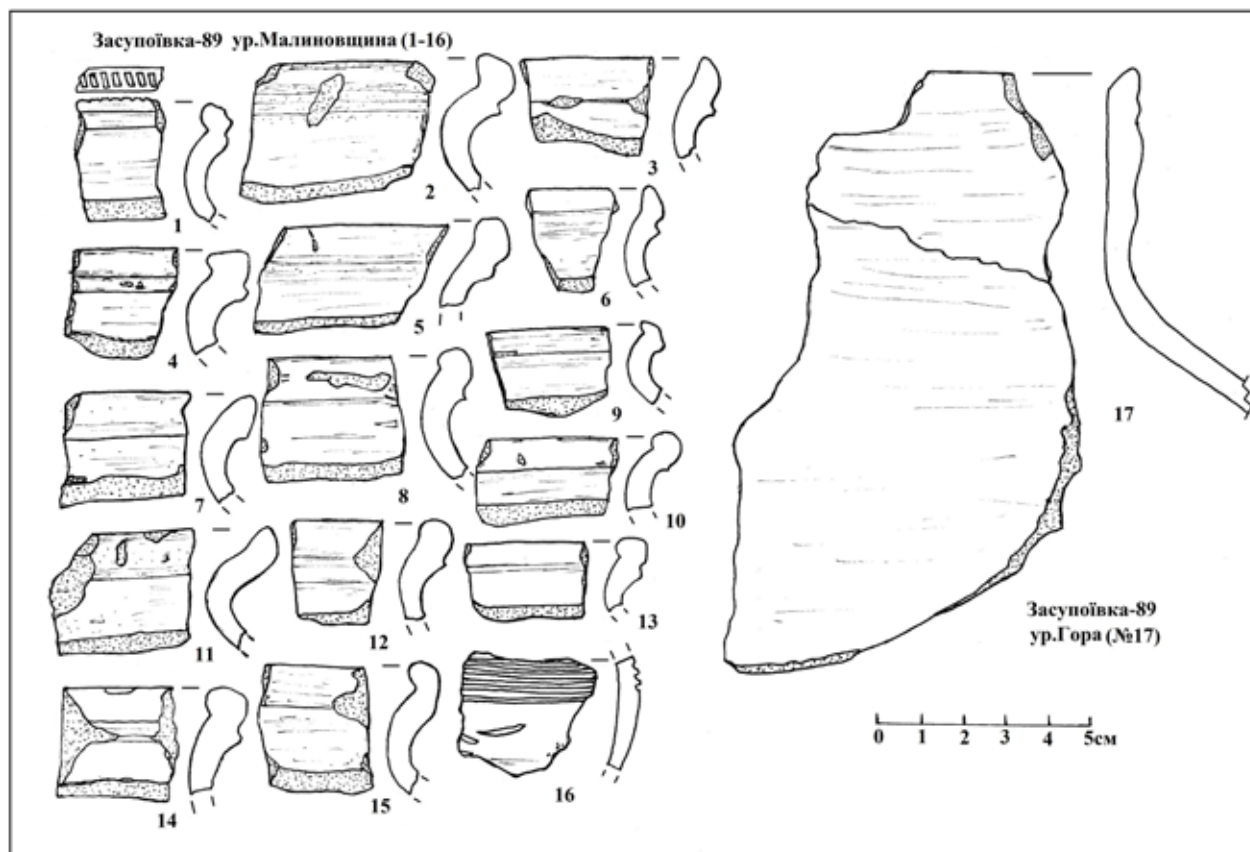

Рис. 7. Археологічні знахідки XI–XIII ст. Засупівка, уроч. Малинівщина:
1-17 – кераміка

Рис. 8. Вид із сходу на рів та вал городища Засупівка, уроч. Городок.
Автор фото Олександр Прядко. 2021 р.